

Het creëren van kunstmatige nestgelegenheid voor de IJsvogel

P. L. Meininger, R. Kwak, T. Heijnen

(Onderzoek aan IJsvogel en Grote Gele Kwikstaart in Nederland, Publicatie no. 2)

Vanwege de toenemende bedreigingen van de IJsvogel (*Alcedo atthis*) in Nederland leek het ons zeer wenselijk de verspreiding en biotoopkeus van deze soort in de komende jaren uitgebreid te onderzoeken. Eén van de doelstellingen van het onderzoek is te komen tot een goed inzicht inzake de mogelijkheden om kunstmatige nestgelegenheid voor de IJsvogel te creëren.

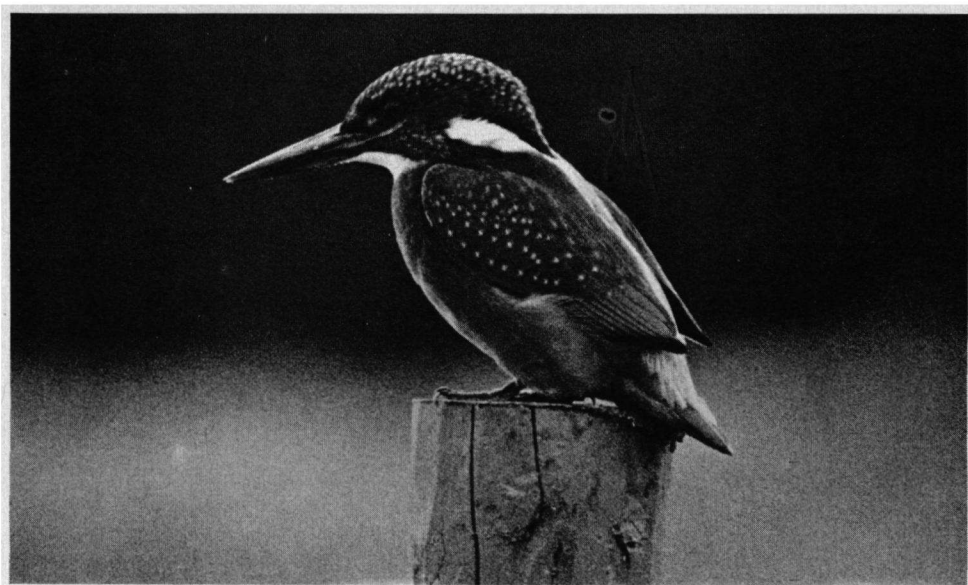
Vóór 1963 was de IJsvogel een vrij schaarse broedvogel (250-2500 paren). Na de strenge winter van 1962/1963 bedroeg het aantal vastgestelde broedgevallen slechts acht! (Timmerman 1970, met aanvulling Hens 1965). Gelukkig is sindsdien de stand langzamerhand toegenomen en bedraagt het huidige aantal broedparen (1975) naar

schatting 250-300 (Meininger, Kwak & Heijnen 1976, ongepubliceerd).

De mogelijkheden tot broeden zijn echter de laatste 30 jaar drastisch verminderd, hetgeen ertoe geleid heeft dat de nestgelegenheid op vele plaatsen een beperkende factor voor het broedbestand is geworden. Oorzaken zijn kanalisering van rivieren en beken waardoor de steile oevers verdwijnen, verminderen van de broedbiotopen door bestemmingsverandering van de terreinen en ontbossing van de beekoevers. In het navolgende worden maatregelen genoemd om kunstmatige nestgelegenheid voor de IJsvogel te creëren. Het een en ander dient echter nog uitgebreid onderzocht te worden; positieve of negatieve resultaten van uw zijde worden derhalve bijzonder op prijs gesteld!

Zó fotografeerde J. Vijverberg omstreeks 1938 de IJsvogel....

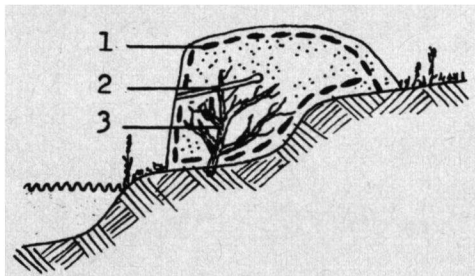
Drie maal was de Ijsvogel teruggekomen en even zo veel malen had hij een visje uit het water opgedoken. Knardijk, 28 juli 1974.

Foto: H. L. M. Tromp

1. Het opwerpen van de wal of het afsteken van de oever moet vóór de vestigingsperiode (maart-april) plaatsvinden.

2. Het opwerpen van een wal.

De hoogte van de wal ten opzichte van de waterspiegel dient 1 tot 1,5 meter te bedragen. De wand zelf behoeft niet zo hoog te zijn: 1 meter is vaak voldoende.

figuur 1. Kunstmatige Ijsvogelwal: 1) verwerkte vegetatie, twijgjes e.d. 2) nestgang. 3) verwerkte boomstronk.

De lengte van de nestpijp van de Ijsvogel varieert van 0,5 tot 1,5, meestal echter van 0,6 tot 1 meter. Dit noodzaakt ertoe de wal een diepte van circa 2 meter te geven.

De breedte van de wal mag sterk variëren, doch moet minimaal 1,5 tot 2 meter bedragen. Het lijkt erop dat bredere wanden een grotere aantrekkingskracht hebben.

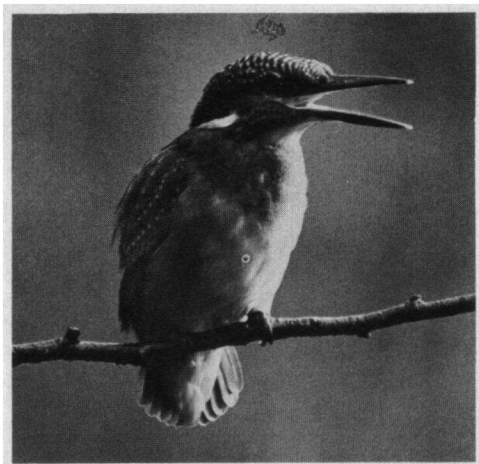
Om een steile wand te verkrijgen is het noodzakelijk een vrij stevige grondsoort te

kiezen, bijvoorbeeld leemhoudend zand. Indien in voldoende mate aanwezig kan grond weggenomen worden van langs de beek, daar deze vaak de nodige stevigheid heeft. Is deze ingreep aanzienlijk, dan is het aan te raden eerst een en ander met de landeigenaar te bespreken. Er blijkt geen precieze voorkeur te zijn voor een bepaalde grondsoort, mits het geheel maar stevig is. Ze zitten namelijk vaak in gewoon zand.

Het opwerpen: de wal dient goed vastgestampt te worden, zodat geen afbrokkelen of instorten plaats kan vinden. Voor de algemene stevigheid kan ook een afgekapte boom (een stronk) met enkele zijtakken in het bouwsel worden opgenomen (fig. 1). Om voor een betere stabilisering te zorgen is het wenselijk om net onder de bovenkant van de wal en eventueel ook verspreid op verschillende andere plaatsen afgeplukte vegetatie, twijgjes en dergelijke mee te verwerken (fig. 1).

De invloed van regenwater en andere vormen van erosie op de kunstmatig aangelegde wal moet nog nader onderzocht worden.

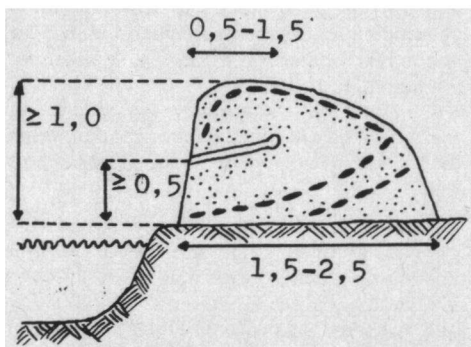
De nestpijp: bij een grondsoort welke hard genoeg is om instorten van de pijp te voorkomen en zacht genoeg voor de Ijsvogel om in te graven, is het niet noodzakelijk een kunstmatige nestpijp aan te leggen. Het is echter wel de moeite waard hiermee te experimenteren.

Sperde hij enkele keren zijn snavel ver open, waaruit later een braakbal zou rollen.
Foto: Fritz Pölking GDT

Als de grondsoort te hard is, zoals bijvoorbeeld bij kleigronden, kan een nestpijp kunstmatig worden aangelegd door gebruik te maken van een grondboor (diameter 6-8 cm.). Een interessante mogelijkheid is nog om de zo ontstane pijp gedeeltelijk op te vullen met een zachtere grondsoort, zodat de Ijsvogel zijn eventuele graafdrift kan afreageren. Bij een zachte grondsoort, zoals duinzanden, moet een draineerbuis van ca. 60 cm lengte en 6-8 cm doorsnee in de wand geplaatst worden. Plaatselijk blijkt een hoog percentage Ijsvogels in dergelijke buizen te broeden.

De pijp moet een diameter van 6-8 cm hebben (de 'natuurlijke' pijpen hebben een verticale ellipsvorm) en onder een kleine hoek van 10-20 graden schuin omhoog in de wand aangebracht worden. Dit voorkomt onder andere inregenen en zorgt er bij een harde grondsoort voor dat de drekstroom van de jongen naar buiten vloeit. De pijp moet niet te laag boven de waterspiegel (in verband

figuur 2. Maten (in meters) van kunstmatige Ijsvogelwand met kunstmatige nestgang.

met waterstijgingen, ratten) of te laag onder de waloppervlak (in verband met instorten, intrappen) liggen. Hierbij dient er rekening mee te worden gehouden dat de pijp schuin omhoog loopt.

Plaats van de wal: veruit de meeste aantrekkingskracht hebben wallen die langs het water en onder beschutting van bomen gelegen zijn. Een broedplaats hoeft echter niet altijd in de directe omgeving van zijn voedselgebied te liggen. De Ijsvogel kan lange foerageervluchten maken (zelfs tot 5 km). Het loont de moeite om in voedselrijke gebieden (bijvoorbeeld visvijvers) meerdere nestgelegenheden te creëren. Soms komen hoge dichtheden voor!

Men dient er voor op te passen dat de wal niet te zeer in het oog valt of in druk bezochte (gedeelten van) gebieden wordt ge-

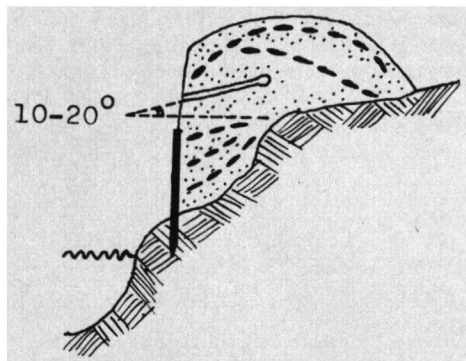

Copulerende Ijsvogels.
Tekening: Tom Heijnen.

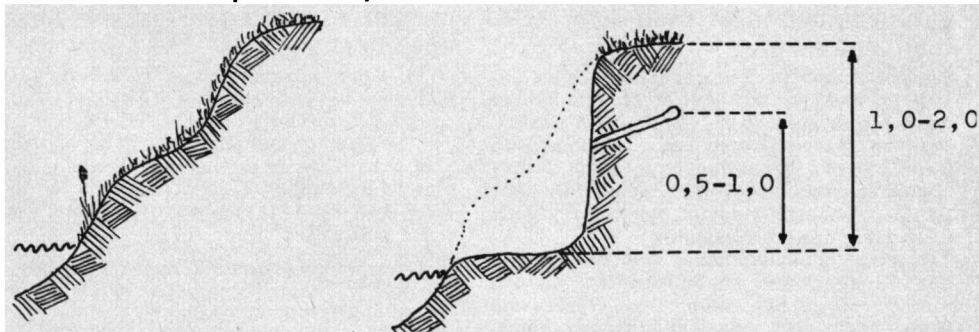
maakt, waardoor de kans op verstoring groot is. Het maakt met het oog op verstoring (smogelijkheden) vaak veel verschil op welke oever de wal wordt aangelegd.

3. Het afsteken van de oever.

Is er langs de beek of vijver toch een hoge oever aanwezig, maar loopt deze schuin of is sterk begroeid, dan is het mogelijk een dergelijke oever af te steken (fig. 4). Dit is aanmerkelijk minder werk dan het opwer-

figuur 3. Kunstmatige Ijsvogelwal met kunstmatige nestgang. Eventueel kan een deel gestut worden met een aantal palen of een plank.

figuur 4. Het afsteken van de oever (maten in meters). Het oplopende gedeelte aan de voet van de wand dient er voor om ondermijning door het water en door ratten te voorkomen.

pen van een wal. Ook de breedte van de steile wand kan nu makkelijk uitgebreid worden, terwijl de grondsoort al stevig is en vaak van de goede aard en de bovenkant over het algemeen begroeid. Wel moet

er voor gewaakt worden dat op korte afstand van de afgestoken oever geen bomen staan, daar deze de grond door o.a. hun dicht wortelstelsel aanmerkelijk verstevigen. Voor verdere gegevens wordt verwezen naar het voorgaande.

4. Wortelplaten van omgevallen bomen

Op veel plaatsen is het broeden van Ijsvogels geconstateerd in de wortelplaten van omgevallen bomen. Het zou in verband hiermee aan te bevelen zijn geschikte wortelplaten (minimaal 1 m hoog en 50 cm dik) te laten liggen om zodoende op een eenvoudige wijze een geschikte broedmogelijkheid aan de Ijsvogel te bieden.

Oproep

Om beschermingsmaatregelen voor de Ijsvogel en de Grote Gele Kwikstaart effectief te kunnen uitvoeren en het bestand te kunnen controleren, is een grote hoeveelheid

De vis werd horizontaal in de bek gehouden en naar het puntje van de snavel gebracht.

Foto: Fritz Pölking GDT

gegevens noodzakelijk. Gegevens over (mogelijke) broedgevallen en losse waarnemingen vanaf 1960 zijn derhalve bijzonder welkom (zie ook Het Vogeljaar 24 : 43).

Bij het verzamelen van de gegevens is het

● P. L. Meininger, Graaf Ruprechtlaan 17, Leidschendam, R. Kwak, Van Spaenstraat 16, Nijmegen en T. Heijnen, Jan Sluytersweg 25, Eindhoven.

LITTERATUUR:

Dawney, A. (1975): Kingfisher Banks. The Wildfowl Trust, Bulletin 73.

Hens, P. A. (1965): Avifauna van de Nederlandse provincie Limburg. Pag. 193-196. Publ. Nat. Hist. Gen. Limburg, reeks XV.

Meininger, P. L., R. Kwak & T. Heijnen (1976): Resultaten van het onderzoek aan de IJsvogel (*Alcedo atthis*) in Nederland. Intern rapport.

Timmerman, A. (1970): De IJsvogel (*Alcedo atthis*) als broedvogel in Nederland. *Limosa* 43: 31-38.

Verheyen, R. (1950): De duiven en de hoenders, alsook de snorvogels en de zitvoetigen van België. Pag. 60-65. Brussel.

Waldschmidt, M. (1975): Der Mündener Eisvogel-Nistblock - Die Anwendung der Bodenstabilisierung mit Kalk zum Bau einer künstlichen Eisvogel-Nisthilfe. *Ornithologische Mitteilungen* 27: 49-53.

Droge zomer 1976 vroeg hulp met water...

De langdurige droogte gedurende de zomer 1976 in ons land en ook in andere landen heeft zijn invloed op de vogels doen gelden. Vennen met kolonies van Kokmeeuwen kwamen soms geheel droog te staan. Stootvogels en vele zangvogels vielen ten offer aan de talloze bosbranden, waarbij ook vele nestkasten verloren gingen.

Op droge plaatsen zakte het gemiddelde aantal uitgevlogen nestjongen tot 50% of minder. Bij lijsterachtigen en Spreeuwen was duidelijk een aanzienlijk minder aantal jongen te bespeuren.

Het mag worden aangenomen dat ook bespuitingen met giftige stoffen een nadeliger invloed hebben gehad in verband met het langdurig uitblijven van neerslag.

Het botulisme breidde zich, mede door de langdurige hitte, onvoorstelbaar uit over talloze delen van ons land.

Het is gebleken dat op plaatsen waar in grote omtrek geen drinkwater meer voor de vogels te vinden was, de broedvogels aanzienlijke verliezen leden en vele broedsels verloren gingen. Het verdient aanbeveling in zulke waterloze gebieden, waar veel vogels broeden, kleine 'noodvijvertjes' aan te leggen. Dit kan onder meer door het maken van kleine kommetjes in de bodem en hierop een plastic vuilniszak neer te leggen. Hierop kan water gegoten worden, terwijl de randen met aarde en stenen vastgelegd kunnen worden. Zo'n plaats moet op een schaduwrijke plek aangebracht worden en kan tot 20 liter bevatten. Ieder dag bijvullen verdient aanbeveling.

Wij zijn van mening dat de watervoorziening tijdens dergelijke droge perioden aanzienlijk belangrijker voor de vogels is dan de wintervoeding. Broedvogels zijn namelijk gedwongen dichtbij hun broedsel te blijven zoeken, terwijl 's winters de vogels zich gemakkelijker kunnen verplaatsen naar voor hen gunstige gebieden.

J.T.

van belang dat de soort op geen enkele wijze in gevaar gebracht wordt! Het is zeer gewenst dat de uiterste discretie over eventueel geconstateerde broedgevallen in acht wordt genomen.

Invloed van beregeningsinstallaties op broedvogels

In 'De Boerderij' no. 35 van 24-29 mei 1976 pag. 6 vraagt de heer G. J. Ordelman (Benninkdijk 5) te Neede zich af of het gebruik van beregeningsautomaten invloed kunnen hebben op de verstoring van op de grond broedende vogels. De volgende vragen en veronderstellingen worden door hem naar voren gebracht:

1. Te krachtige stralen komen op de grond terecht, waardoor eieren en/of nesten kunnen beschadigen.
2. De eieren blijven te lang koud en komen daardoor niet uit.
3. Het nest kan worden verstoord als de vogel niet terugkomt om te broeden.
4. Tijdens het verslepen van de slangen kunnen nesten verongelukken.
5. Kan het voor de eieren goed zijn dat ze tijdens langdurige warmteperioden eens goed bevochtigd worden?
6. Blijven de vogels tijdens het sproeien op de nesten zitten? Dit is vermoedelijk afhankelijk van de soort?

Hij meent dat de soort beregeningsinstallatie een belangrijke invloed heeft op het behoud van het aantal nesten van weldevogels. En gelooft dat een verplaatsbare, niet zo langzaam rijdende, beregeningsinstallatie met een wijde sproei breedte die een fijne straal produceert de minste schade aan de nesten toebrengt.

De heer Ordelman vraagt landbouwers rekening te houden met de vogels als zij een dergelijke installatie aanschaffen en beveelt de industrie aan bij de vervaardiging overleg te plegen met de milieu-, respectievelijk natuurbeschermingsorganisaties over het geheel. Onderzoek zou moeten kunnen uitmaken hoe voorzieningen kunnen worden aangebracht die zo min mogelijk schade aan de vogels zouden kunnen doen ontstaan. Zijn er lezers die ervaring hebben op dit gebied?